

A Novel Framework for the Concept of Resilience in Soft Threats

Hossein Saberi Aliabad¹ | Soheil Emamyian² | Massoud Mossadeghkhah^{3*}

1. PhD Student, Department of Industrial Engineering, Faculty of Engineering, Imam Hossein University, Tehran, Iran.
2. Associate Professor, Department of Industrial Engineering, Faculty of Engineering, Imam Hossein University, Tehran, Iran.
3. Corresponding Author: Associate Professor, Department of Industrial Engineering, Faculty of Engineering, Imam Hossein University, Tehran, Iran. Email: mmosdegh@ihu.ac.ir

Volume info

Vol. 35
Series: 134
Autumn 2026
P.P: 11-31

Article Type

Research Paper

Article History

Received:
2025-11-26
Revised:
2026-05-11
Accepted:
2026-06-14
Published:
2026-06-14

ISSN – E-ISSN

ISSN: 2008-6121
E-ISSN: 2645-5218

Abstract

Due to its gradual, multi-layered, and covert nature, soft threats represent one of the most significant security challenges of the modern era, impacting national stability by targeting foundational identity, cultural, and social structures. Consequently, addressing the concept of resilience and establishing frameworks to enhance societal capacity in the face of such threats has become a strategic imperative. The primary objective of this research is to design and delineate a novel framework for understanding and measuring resilience against soft threats. Inspired by resilience models within disaster and natural hazard management, this framework seeks to analyze societal adaptability, recovery capacity, and resistance against soft-level pressures. Methodologically, this study is developmental-applied, employing a mixed-method approach consisting of documentary research and the analysis of expert perspectives. The findings indicate that identifying and extracting key resilience components and indicators can play a pivotal role in advancing soft threat doctrines. By establishing a precise, multi-dimensional indexing system, the study enables the assessment of societal status across four levels: "Resilient," "Relatively Critical," "Prone to Crisis," and "Critical." This evaluation system assists decision-makers in gaining a swifter and more accurate understanding of prevailing conditions, allowing for the implementation of necessary preventive, corrective, and control measures before potential security crises emerge, thereby mitigating destructive consequences

Keywords: Soft Threat; Resilience; Soft Threat Components; Soft Threat Indicators; Security Studies.

Cite this Article: Saberi Aliabad, H., Emamyian, S., & Mossadeghkhah, M. (2026). A Novel Framework for the Concept of Resilience in Soft Threats. *Scientific Journal of Defense Policy*, 35(134), 11-31. doi : 10.47176/dpj.2026.1891

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights

OPEN ACCESS

Publisher: Imam Hossein University.

ارائه چهارچوبی نو برای مفهوم تاب‌آوری در تهدید نرم

حسین صابری علی اباد^۱ | سهیل امامیان^۲ | مسعود مصدق خواه^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه مهندسی صنایع، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران.
۲. دانشیار، گروه مهندسی صنایع، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران.
۳. نویسنده مسئول: دانشیار، گروه مهندسی صنایع، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران.

Email: mmosdegh@ihu.ac.ir

چکیده

تهدید نرم به دلیل ماهیت تدریجی، چندلایه و پنهان خود، از مهم‌ترین چالش‌های امنیتی عصر جدید به شمار می‌آید و با هدف قرار دادن بنیان‌های هویتی، فرهنگی و اجتماعی، پایداری ملی کشورها را متأثر می‌سازد. در چنین شرایطی، پرداختن به مفهوم تاب‌آوری و ارائه چارچوب‌هایی برای افزایش توان جامعه در مواجهه با این تهدیدات، ضرورتی راهبردی است. هدف اصلی این پژوهش، طراحی و تبیین چارچوبی نوین برای فهم و سنجش تاب‌آوری در برابر تهدیدات نرم است؛ چارچوبی که با الهام از الگوهای تاب‌آوری در حوزه مدیریت بلایا و مخاطرات طبیعی، تلاش می‌کند قابلیت انطباق، ظرفیت بازیابی و توان مقاومت جامعه را در برابر فشارهای نرم‌افزاری تحلیل کند. این تحقیق از نظر ماهیت، توسعه‌ای-کاربردی است و در آن از روش ترکیبی مطالعه اسنادی و تحلیل دیدگاه‌های خبرگان استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شناسایی و استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌های کلیدی تاب‌آوری می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در ارتقای دکترین مربوط به تهدید نرم داشته باشد. با ایجاد یک نظام شاخص‌گذاری دقیق و چندبعدی، امکان ارزیابی وضعیت جامعه در چهار سطح «تاب‌آور»، «نسبتاً بحرانی»، «مستعد بحران» و «بحرانی» فراهم می‌شود. این نظام سنجش به تصمیم‌گیران کمک می‌کند تا با درک سریع‌تر و دقیق‌تر از شرایط، پیش از بروز بحران‌های امنیتی بالقوه، اقدامات پیشگیرانه، اصلاحی و کنترلی لازم را اتخاذ کنند و از گسترش پیامدهای مخرب جلوگیری شود.

کلیدواژه‌ها: تهدید نرم، تاب‌آوری، مولفه‌های تهدید نرم، شاخص‌های تهدید نرم، مطالعات امنیتی.

استناد: صابری علی اباد، حسین؛ امامیان، سهیل؛ و مصدق خواه، مسعود. (۱۴۰۵). ارائه چهارچوبی نو برای مفهوم

تاب‌آوری در تهدید نرم. فصلنامه سیاست دفاعی، ۳۵(۱۳۴)، ۱۱-۳۱. doi: 10.47176/dpj.2026.1891

© نویسنده(گان) حق نشر و حقوق کامل انتشار را برای خود محفوظ می‌دارند.

ناشر: دانشگاه جام امام حسین(ع).

مقدمه

در عصر حاضر که جهان شاهد تحولات عمیق در ساختار قدرت و شیوه‌های اعمال نفوذ است، مفهوم امنیت نیز دچار تغییرات بنیادینی شده است. امنیت دیگر تنها به معنای حفاظت از مرزهای جغرافیایی در برابر تهدیدهای نظامی نیست، بلکه ابعاد گسترده‌تری را شامل می‌شود که از جمله آن‌ها می‌توان به امنیت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و اطلاعاتی اشاره کرد. در این میان، تهدیدهای نرم به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های امنیتی قرن بیست و یکم مطرح شده‌اند (Nye, 2004; افتخاری، ۱۳۹۱).

تهدید نرم در حال حاضر یکی از موضوعات با اهمیت محسوب می‌شود. تهدید، عملی مبتنی بر زور است تا دشمنان را مجبور به انجام خواسته‌های یک کشور یا فرد کنند. مباحث مربوط به تهدید نرم در دراز مدت اگر چاره‌ای برای آنها اندیشیده نشود تبدیل به یک تهدید امنیتی در حد یک تهدید نظامی و یا حتی بیشتر می‌شوند (باری، ۱۳۹۲). تاب‌آوری و تهدید نرم از مهم‌ترین موضوع‌های مربوط به این تحقیق می‌باشند. هر دو از اهمیت زیادی برخوردارند. در تهدید نرم آمریکا به قدری سرمایه‌گذاری انجام داده که قدرت نرم آمریکا حتی از سرمایه‌های اقتصادی و نظامی‌اش بیشتر است (Joffe, 2001)، این موضوع به اهمیت تهدید نرم تاکید می‌کند. از طرف دیگر تاب‌آوری وسیله‌ای جهت سنجش مقدار بحرانی بودن و یا خطرناک بودن پدیده‌ها می‌باشد (Holling, 1973).

تجربه تاریخی کشورهای مختلف نشان می‌دهد که تهدیدهای نرم می‌توانند پیامدهای عمیق و بلندمدتی بر ساختارهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جوامع داشته باشند. فروپاشی اتحاد شوروی، تحولات در اروپای شرقی، و تغییرات اجتماعی-سیاسی در بسیاری از کشورهای خاورمیانه در دهه‌های اخیر، همگی نشان‌دهنده قدرت و تأثیرگذاری تهدیدات نرم هستند. در این میان، کشورهایی که توانسته‌اند در برابر این تهدیدات مقاومت کنند، معمولاً از سطح بالایی از تاب‌آوری برخوردار بوده‌اند.

تهدید ذاتاً مبهم و نامعلوم بوده و سنجش آن بسیار دشوار است. در این مورد باری بوزان معتقد است اکثر تهدیدهای موجود شامل تعداد زیادی عوامل پیچیده‌اند که برآیند و نتایج آنها

را به شدت نامعلوم می‌سازند (باری، ۱۳۹۲). این ابهام و پیچیدگی در مورد تهدیدات نرم به مراتب بیشتر است، زیرا این تهدیدات فاقد ماهیت ملموس و قابل مشاهده تهدیدات سخت هستند و اغلب در لایه‌های عمیق فرهنگی و روانی جامعه عمل می‌کنند.

ترکیب مقوله تاب‌آوری و تهدید نرم یک بحث جدید بوده به طوری که در ادبیات موضوع، با کلیدواژه‌های متناسب جستجو انجام شده و این دو موضوع جدای از هم مورد بررسی قرار گرفتند و یا تاب‌آوری در مسائلی همچون زلزله و طوفان بررسی شده است. بنابراین یکی از موارد مهم این پژوهش ترکیب تاب‌آوری و تهدید نرم برای اولین بار می‌باشد. این ترکیب نوآورانه می‌تواند دیدگاه جدیدی برای درک و مواجهه با تهدیدهای نرم فراهم آورد.

امروزه مبحث تاب‌آوری در پژوهش‌های زیادی مورد بحث واقع شده است. اکثر این پژوهش‌ها (Cutter et al., 2008; Norris et al., 2008; بسیاری و همکاران، ۱۳۹۶) به نقش تاب‌آوری در موضوعات مربوط به بلایای طبیعی پرداخته‌اند، یعنی در واقع مباحثی که نقش انسان در آن کمرنگ است همانند زلزله، سیل و غیره. بحث تاب‌آوری در تهدید نرم یکی از مباحث نو و مهم بوده که در ادبیات موضوع به طور جدی به آن پرداخته نشده است. در این مقاله سعی شده که مشخص شود تاب‌آوری افراد و در سطح بزرگتر یک جامعه، در مواجهه با تهدید نرم به چه شکل می‌باشد. آیا دخیل کردن مفهوم تاب‌آوری در تهدید نرم می‌تواند مفید واقع شود و از پیامدهای مخرب تهدید نرم جلوگیری کند؟

زمانی که اختلالی به یک سیستم وارد می‌شود آنگاه برای تاب‌آوری آن حالت‌های مختلفی رخ می‌دهد که عبارتند از: تاب‌آور، نسبتاً بحرانی، مستعد بحران و بحرانی. هر کدام از شاخص‌های تهدید نرم در یکی از حالت‌های تاب‌آوری قرار دارند که ارائه مفهومی از تاب‌آوری در تهدید نرم به دکتترین این حوزه کمک شایانی می‌کند که تعیین کنند کدام یک از شاخص‌های تهدید نرم در کدام یک از حالت‌های مختلف تاب‌آوری قرار دارند تا در موقع لازم تصمیم‌های متناسب را اتخاذ کنند.

مباحث مفهوم تاب‌آوری در تهدید نرم یک راه شفاف را در پیش روی دکتترین حوزه تهدید نرم گذاشته تا در زمان بحران و سایر مواقع تصمیمات لازم و متناسب با جامعه را اتخاذ کنند. هدف اصلی مقاله ارائه چارچوبی نو برای مفهوم تاب‌آوری در تهدید نرم می‌باشد.

در ادامه به اهمیت و ضرورت پژوهش پرداخته می‌شود. ضرورت این پژوهش را می‌توان از دو منظر نظری و عملی بررسی کرد. از منظر نظری، خلأ موجود در ادبیات امنیتی در خصوص تلفیق مفهوم تاب‌آوری با تهدیدهای نرم نیاز به پژوهشی جامع و بنیادی را ضروری می‌سازد. مطالعات موجود عمدتاً به صورت جداگانه به هر یک از این مفاهیم پرداخته‌اند و کمتر تلاشی برای ایجاد پیوند نظری بین آن‌ها صورت گرفته است. این پژوهش با ارائه چهارچوبی نو، می‌تواند به غنای نظری این حوزه کمک کند.

از منظر عملی، تهدیدهای نرم روزبه‌روز پیچیده‌تر و گسترده‌تر می‌شوند. سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران امنیت ملی نیازمند ابزارهای کارآمدی برای شناسایی، ارزیابی و مدیریت این تهدیدات هستند. چهارچوب پیشنهادی این پژوهش می‌تواند به عنوان ابزاری کاربردی در اختیار آن‌ها قرار گیرد. در خصوص مشکلاتی که در صورت عدم توجه به این موضوع به وجود خواهند آمد، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. غافل‌گیری جامعه هنگام مواجهه با بحران تهدید نرم به دلیل نداشتن برنامه و آمادگی لازم. این غافل‌گیری می‌تواند منجر به واکنش‌های هیجانی و غیرکارآمد شود که خود به تشدید بحران کمک می‌کند.

۲. متحمل شدن هزینه‌های کلان در بخش جبران خسارت‌های ناشی از خطرات تهدید نرم. تجربه نشان داده است که هزینه مواجهه و واکنشی با تهدیدات نرم بسیار بیشتر از هزینه اقدامات پیشگیرانه است.

۳. امکان تبدیل تهدید نرم به تهدیدهای سخت‌تر و کشیده شدن به درگیری‌های مسلحانه و غیرمسلحانه. تاریخ معاصر شاهد نمونه‌های متعددی از این تحول است.

۴. زیر سؤال رفتن عوامل نرم‌افزارانه در حوزه اقتدار ملی که می‌تواند به تضعیف مشروعیت و کارآمدی حکومت منجر شود.

۵. جری شدن دشمنان در انجام دوباره تهدیدهای نرم به دلیل نتیجه‌گرفتن از تهدیدهای قبلی و عدم مواجهه قاطع با آن‌ها.

۶. احتمال استفاده از روش‌های خشونت‌آمیز و سرکوب‌گرانه جهت مقابله با تهدید نرم در صورت نداشتن برنامه‌ریزی صحیح، که خود می‌تواند به مشروعیت نظام آسیب وارد کند.

۷. تضعیف انسجام اجتماعی و فرسایش سرمایه اجتماعی که پایه و اساس توسعه پایدار هر جامعه است.

پیشینه‌ی پژوهش

در این بخش، ادبیات نظری و سوابق تجربی مرتبط با حوزه‌های تاب‌آوری و تهدید نرم مرور می‌شود تا چارچوب مفهومی پژوهش تبیین گردد.

مفهوم تاب‌آوری ریشه در علمی چون فیزیک، روان‌شناسی، بوم‌شناسی و علوم اجتماعی دارد. از این رو، جهت برقراری پیوند میان این مفهوم و حوزه تهدیدات نرم، ارائه تعریفی دقیق و متناسب با ابعاد انسانی و اجتماعی الزامی است. بر همین اساس، پژوهش حاضر بر آن است تا با تلفیق این حوزه‌ها، ظرفیت‌های تاب‌آوری را در مواجهه با پیامدهای تهدید نرم مورد واکاوی قرار دهد. تکامل تاریخی مفهوم تاب‌آوری: در دهه ۱۹۷۰، هولینگ مفهوم تاب‌آوری اکولوژیکی را معرفی کرد که بر توانایی سیستم‌های اکولوژیکی برای جذب تغییرات تأکید داشت. از آن زمان تاکنون، این مفهوم به حوزه‌های مختلفی از جمله روان‌شناسی (تاب‌آوری فردی)، جامعه‌شناسی (تاب‌آوری اجتماعی)، اقتصاد (تاب‌آوری اقتصادی) و مطالعات شهری (تاب‌آوری شهری) گسترش یافته است.

در ابتدای این بخش نیاز است برخی از مفاهیم کلیدی شرح داده شوند:

سازگاری یا انطباق^۱: این واژه که در اصل از حوزه بوم‌شناسی گرفته شده است به معنای توانایی سازگار شدن با شرایط واقعی و تغییرات محیطی می‌باشد. سازگاری فرآیندی پویا است که طی آن سیستم‌ها یاد می‌گیرند، تطبیق می‌یابند و خود را با شرایط جدید هماهنگ می‌کنند (Smit & Wandel, 2006; Gallopín, 2006).

تاب‌آوری^۲: تعاریف مختلفی از تاب‌آوری در ادبیات موضوع ارائه شده است اما تاب‌آوری اغلب به مفهوم بازگشت به گذشته به کار می‌رود که از ریشه لاتین رسیلیو^۳ به معنای "بازگشت به عقب" یا "جهش به وضعیت اولیه" گرفته شده است. در تبیین دقیق‌تر این مفهوم، تاب‌آوری به

1 Adaptability

2 Resilience

3 Resilio

توانمندی یک سیستم (اعم از اجتماعی یا دفاعی) برای جذب شوک‌های ناشی از اختلالات و بازیابی سریع کارکردهای اساسی پس از وقوع بحران اشاره دارد، به گونه‌ای که سیستم بتواند بدون فروپاشی، به تعادل پایدار قبل از شوک برسد (Klein et al., 2003). همچنین تاب‌آوری به معنای توانایی گروه‌ها و جوامع جهت غلبه بر مشکلات اجتماعی، سیاسی، محیطی و غیره نیز تعریف شده است (Gallopín, 2006).

طبق تحقیق‌های خارجی (Maguire & Hagan, 2007) تاب‌آوری در سه مفهوم مختلف مورد ارزیابی قرار می‌گیرد که هر کدام جنبه خاصی از ظرفیت سیستم‌ها را برای مواجهه با اختلالات نشان می‌دهند:

۱. تاب‌آوری در مفهوم پایداری ۱: مقدار اختلالی که سیستم قبل از اینکه از وضعیت پایداری خارج شده و به مرحله فروپاشی یا تغییر ساختار منتقل شود، می‌تواند تحمل کند. این مفهوم بر توانایی سیستم برای حفظ ساختار و عملکرد اصلی خود در برابر فشارهای خارجی تأکید دارد. به عبارت دیگر، سیستم تا چه حد می‌تواند در برابر تغییر مقاومت کند (Maguire & Hagan, 2007).

۲. تاب‌آوری در مفهوم بازیابی ۲: این رویکرد درباره توانایی جامعه برای بازگشت از تغییر یا عامل فشار و برگشت به حالت اولیه آن است. معیار اصلی در اینجا سرعت و کارایی بازگشت به حالت تعادل است که با زمان صرف شده برای بازیابی اندازه‌گیری می‌شود. هر چه این زمان کوتاه‌تر باشد، تاب‌آوری سیستم بیشتر است (Maguire & Hagan, 2007).

۳. تاب‌آوری در مفهوم گذار یا خلاقیت ۳: در این مفهوم به جای بازگشت ساده به حالت قبل، سیستم می‌تواند به حالت جدیدی تغییر کند که در محیط موجود پایدارتر و کارآمدتر است. این رویکرد بیشتر در ارتباط با سازگاری و انطباق جوامع با حوادث است. در سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک تاب‌آور، اختلال می‌تواند فرصتی برای نوآوری، یادگیری و توسعه پایدار ایجاد کند. این مفهوم با واژه‌هایی همچون نوسازی، احیا و خودسازمان‌دهی همراه است (Maguire & Hagan, 2007).

تاب‌آوری معانی مختلفی دارد، پژوهش مورد نظر تاب‌آوری را در مفهوم پایداری مد نظر قرار داده است یعنی مقدار اختلالی که یک سیستم قبل از تغییر از حالتی به حالت دیگر می‌تواند تحمل

1 Resistance

2 Recovery

3 Creativity/Transformation

کند. این انتخاب به دلیل ماهیت تدریجی تهدیدهای نرم صورت گرفته است که معمولاً به جای ایجاد شوک ناگهانی، به تدریج بر جامعه فشار وارد می کنند.

آسیب پذیری^۱: این مفهوم معنای واحدی ندارد و وابستگی کامل به حوزه تحقیقاتی دارد و در هر سیستمی تعریفی متفاوت دارد. مثلاً در بلایای طبیعی مثل زلزله به مقدار خرابی که به بار می آید اطلاق می شود. اما در مطالعات اجتماعی که مد نظر این پژوهش نیز می باشد به معنای انحراف از حالت تاب آوری و ظرفیت تحمل فشارهای خارجی است. آسیب پذیری و تاب آوری دو سوی یک سکه هستند؛ هر چه آسیب پذیری بیشتر باشد، تاب آوری کمتر است و برعکس (Gallopín, 2006).

سه مفهوم ذکر شده (سازگاری، تاب آوری، آسیب پذیری) بیشتر در مفاهیم و رویدادهای طبیعی به کار می روند یعنی حوادث طبیعی که نقش انسان در آنها کمتر دیده می شود مانند زلزله، طوفان و غیره. در حالی که مفهوم این تحقیق تهدید نرم بوده که نقش انسانی در آنها پررنگ می باشد. بنابراین از این مفاهیم الهام گرفته شده و با تطبیق لازم در حوزه تهدیدهای انسانی نیز استفاده می شود. مطالعات اخیر نشان داده اند که این مفاهیم در برخی موارد مستقیماً در حوادث اجتماعی نیز مورد استفاده قرار گرفته اند و کاربرد موفقیت آمیزی داشته اند (Cutter et al., 2003، ۲۰۰۸).

در ادامه به مرو ادبیات مربوط به تهدید نرم پرداخته می شود. تهدید نرم یکی از مفاهیم کلیدی در مطالعات امنیت معاصر است که به ویژه در دهه های اخیر اهمیت فزاینده ای یافته است. برخلاف تهدیدهای سخت که عمدتاً ماهیت نظامی و ملموس دارند، تهدیدهای نرم بر ابعاد فکری، فرهنگی، روانی و هویتی جوامع متمرکز می شوند. این نوع تهدیدها در بلندمدت می توانند پیامدهای عمیق و گسترده ای بر امنیت ملی داشته باشند.

پیشینه نظری تهدید نرم: مفهوم قدرت نرم^۲ که توسط جوزف نای در اوایل دهه ۱۹۹۰ مطرح شد، بستر نظری مهمی برای فهم تهدیدات نرم فراهم می کند. نای قدرت نرم را به عنوان توانایی جذب و متقاعد کردن دیگران بدون استفاده از زور یا پرداخت پول تعریف کرد. این نوع قدرت از طریق سه منبع اصلی اعمال می شود: فرهنگ (در مواردی که برای دیگران جذاب باشد)، ارزش های سیاسی (زمانی که در داخل و خارج به آنها پایبند باشد)، و سیاست خارجی (زمانی که مشروع و دارای اقتدار اخلاقی باشد) (جوزف، ۱۳۸۷).

1 Vulnerability

2 Soft Power

از این منظر، تهدید نرم را می‌توان به‌عنوان استفاده سوء یا بدافزارانه از ابزارهای قدرت نرم برای تضعیف بنیان‌های فکری، فرهنگی و هویتی یک جامعه تعریف کرد. هدف نهایی تهدید نرم، تغییر باورها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و در نهایت رفتارهای افراد و گروه‌ها به نحوی است که با منافع و اهداف دشمن هماهنگ شود (عقیلی و مصطفوی، ۱۳۹۲).

ویژگی‌های متمایز تهدید نرم: تهدید نرم دارای ویژگی‌هایی است که آن را از تهدیدات سخت متمایز می‌کند:

- ناملموس بودن و دشواری سنجش و اندازه‌گیری آن: برخلاف تهدیدهای نظامی که به راحتی قابل شمارش و اندازه‌گیری هستند، تهدیدهای نرم فاقد شاخص‌های کمی ساده هستند.
 - تأثیرگذاری تدریجی و بلندمدت بر جامعه: این تهدیدها معمولاً به‌صورت آنی و ناگهانی ظاهر نمی‌شوند، بلکه طی فرآیندی تدریجی در جامعه نفوذ می‌کنند.
 - هدف‌گیری باورها، ارزش‌ها و هویت فرهنگی: تهدید نرم به دنبال تغییر در لایه‌های عمیق فرهنگی و شناختی جامعه است.
 - استفاده از ابزارهای رسانه‌ای، فرهنگی و اطلاعاتی: رسانه‌های جمعی، شبکه‌های اجتماعی، محصولات فرهنگی (فیلم، موسیقی، کتاب) و ...
 - قابلیت تبدیل به تهدیدهای سخت‌تر در صورت عدم مدیریت صحیح: تجربه تاریخی نشان می‌دهد که تهدیدهای نرم کنترل‌نشده می‌توانند به بحران‌های امنیتی جدی تبدیل شوند.
 - هزینه پایین و بازده بالا برای تهدیدکننده: در مقایسه با تهدیدهای نظامی، تهدیدهای نرم هزینه بسیار کمتری دارند اما می‌توانند اثرات عمیق‌تری داشته باشند.
- مطالعات تجربی در حوزه تاب‌آوری: مطالعات متعددی در سال‌های اخیر به بررسی تاب‌آوری در زمینه‌های مختلف پرداخته‌اند که برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:
- احمدزاده کرمانی و امین‌زاده گهرریزی (۲۰۱۹) به ارزیابی ابعاد تاب‌آوری شهری پرداختند و نشان دادند که تاب‌آوری مفهومی چندبعدی است که شامل ابعاد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و نهادی می‌شود. خسروی و همکاران (۲۰۲۲) به تحلیل تاب‌آوری بافت فرسوده شهری پرداخته و اهمیت شاخص‌های کمی در سنجش تاب‌آوری را نشان دادند. زاهدیان‌پور و همکاران (۲۰۲۳)

الگوی برای ارزیابی تاب‌آوری شریان‌های مواصلاتی جاده‌ای ارائه دادند که رویکردی سیستمی به تاب‌آوری زیرساخت‌ها را نشان می‌دهد.

عزیزی و همکاران (۲۰۲۳) به ارزیابی تاب‌آوری معیشتی بهره‌برداران در مواجهه با خشکسالی پرداختند و نشان دادند که تاب‌آوری در سطوح مختلف (فردی، خانواری، جامعه‌ای) قابل بررسی است. غیاثوند و عبدالشاه (۲۰۱۵) مفهوم تاب‌آوری اقتصادی ایران را بررسی کردند و شاخص‌های کمی برای سنجش آن ارائه دادند. میرجلیلی و بزرگی (۲۰۱۸) به بررسی شاخص ترکیبی تاب‌آوری اقتصادی ایران پرداختند که نشان‌دهنده امکان ایجاد شاخص‌های ترکیبی برای سنجش تاب‌آوری است.

مطالعات تجربی در حوزه تهدید نرم: در حوزه تهدید نرم نیز مطالعات متعددی انجام شده است: روحی و همکاران (۱۴۰۰) الگوی کاربست قدرت نرم در نفوذ فکری-فرهنگی غرب را بررسی کردند و مکانیزم‌های اعمال تهدید نرم را شناسایی کردند. عزیزی (۱۴۰۱) به دشمن‌شناسی و جنگ نرم از منظر نهج‌البلاغه پرداخت و نشان داد که مفاهیم سنتی نیز می‌توانند در فهم تهدیدات معاصر مفید باشند. نایینی و ابراهیمی (۱۳۹۲) به شناسایی مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی جنگ نرم پرداختند که پایه‌ای برای تحقیقات بعدی شد. خلاصه تحقیقاتی: با وجود مطالعات متعدد در هر یک از حوزه‌های تاب‌آوری و تهدید نرم، تاکنون پژوهش جامعی که این دو مفهوم را به صورت یکپارچه مورد بررسی قرار دهد، انجام نشده است. این خلاصه نظری و تجربی، ضرورت پژوهش حاضر را دوچندان می‌کند.

روش شناسی تحقیق

بر اساس مرور ادبیات و تلفیق مفاهیم تاب‌آوری و تهدید نرم، این پژوهش چارچوبی نوآورانه برای درک و ارزیابی تاب‌آوری در برابر تهدیدات نرم ارائه می‌دهد. این چارچوب بر پایه چهار حالت اصلی استوار است که وضعیت یک سیستم اجتماعی را در مواجهه با تهدیدات نرم توصیف می‌کند. در ادامه به این حالت‌های چهارگانه تاب‌آوری پرداخته می‌شود.

در این پژوهش، با هدف سنجش‌پذیری وضعیت سیستم در مواجهه با اختلالات، یک مدل طیفی چهارگانه طراحی شده است. این دسته‌بندی با الگوبرداری از چارچوب ارزیابی احمدزاده کرمانی

و امین‌زاده گوهرریزی (۱۳۹۹) تدوین گردیده و نویسنده با رویکردی تحلیلی، شاخص‌های اختصاصی حوزه «تهدید نرم» را به این مدل افزوده است. بر این اساس، وضعیت تاب‌آوری سیستم در قالب یک پیوستار از پایداری کامل تا نقطه بحرانی، در چهار حالت احصا و تبیین می‌گردد. در این مدل، هر یک از حالت‌های چهارگانه، نتیجه‌ی تلاقی سطح تهدید نرم با ظرفیت‌های دفاعی سیستم است. در واقع، این حالت‌ها صرفاً توصیف‌گر وضعیت نیستند، بلکه نشان‌دهنده میزان اثرگذاری مولفه‌های تهدید نرم بر سازه تاب‌آوری جامعه می‌باشند. زمانی که اختلالی (در اینجا تهدید نرم) به یک سیستم وارد می‌شود، آن سیستم می‌تواند در یکی از چهار حالت زیر قرار گیرد. این حالت‌ها یک طیف پیوسته از تاب‌آوری بالا تا بحران را نشان می‌دهند:

۱. حالت تاب‌آور: در این حالت، سیستم قادر است تهدید را بدون آسیب قابل‌توجه تحمل کرده و عملکرد خود را حفظ کند. شاخص‌های این حالت در محدوده امن قرار دارند و جامعه از ظرفیت کافی برای مقابله با تهدید برخوردار است. معیارهای این حالت عبارتند از: باورهای فرهنگی قوی و پایدار، اعتماد بالا به نهادها، انسجام اجتماعی مطلوب، و ظرفیت بالا برای شناسایی و مقابله با تهدید.

در این سطح، سیستم به چنان تلفیقی از باورهای فرهنگی و اعتماد (تاب‌آوری) رسیده است که تهدید نرم، کارکرد خود را از دست می‌دهد.

۲. حالت نسبتاً بحرانی: سیستم تحت فشار قرار دارد اما هنوز توانایی بازگشت به حالت تعادل را حفظ کرده است. در این حالت، نشانه‌های اولیه آسیب‌پذیری ظاهر می‌شود اما سیستم هنوز قابلیت بازگشت به حالت تاب‌آور را دارد. نیاز به اقدامات پیشگیرانه و تقویت ظرفیت‌های موجود احساس می‌شود. معیارهای این حالت: کاهش جزئی اعتماد اجتماعی، ظهور اختلافات محدود، کاهش نسبی ظرفیت مقابله.

۳. حالت مستعد بحران: سیستم در آستانه تغییر وضعیت قرار دارد و ظرفیت مقابله با تهدیدها به شدت کاهش یافته است. بدون مداخله فوری، احتمال ورود به حالت

1 Resilient State

2 Relatively Critical State

3 Crisis-Prone State

بحرانی بالا است. این حالت نقطه بحرانی است که در آن تصمیمات و اقدامات می‌توانند تعیین‌کننده باشند. معیارها: کاهش شدید اعتماد اجتماعی، قطب‌بندی‌های اجتماعی عمیق، تضعیف نهادها، افزایش نارضایتی عمومی.

۴. حالت بحرانی ۱: سیستم دچار آسیب جدی شده و توانایی حفظ عملکرد طبیعی خود را از دست داده است. در این حالت، ساختارهای اجتماعی دچار اختلال عمده شده و نیاز به اقدامات اضطراری و بازسازی بنیادین وجود دارد. معیارها: فروپاشی اعتماد اجتماعی، درگیری‌های گسترده، بی‌ثباتی سیاسی-اجتماعی، از دست رفتن کنترل نهادها.

در ادامه به مولفه‌ها و شاخص‌های جامع تهدید نرم پرداخته می‌شود. در این پژوهش، جهت گردآوری مولفه‌ها از روش مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. فرایند استخراج شاخص‌ها بر مبنای تحلیل مضمون پیشینه‌های پژوهشی انجام گرفت. جهت اطمینان از اعتبار یافته‌ها، از رویکرد تثلیث منابع که شامل بررسی همزمان کتب نظری، مقاله‌های علمی و پژوهشی و همچنین اسناد بالادستی بوده استفاده شده است. در نهایت لیست شاخص‌ها توسط پنج نفر از صاحب‌نظران حوزه مطالعات امنیتی و فرهنگی مورد بازبینی و تایید کیفی قرار گرفته تا تطابق آنها با واقعیت‌های محیطی احراز گردد.

در ادامه به تلفیق تاب‌آوری با تهدید نرم پرداخته می‌شود. بر اساس چارچوب پیشنهادی این پژوهش، تلفیق مفهوم تاب‌آوری با مولفه‌های تهدید نرم، منجر به شکل‌گیری یک «الگوی یکپارچه ارزیابی امنیت» می‌گردد. در این الگو، حالت‌های چهارگانه تاب‌آوری (از پایداری تا بحران) بر اساس میزان نفوذ و اثرگذاری شاخص‌های پنج‌گانه (فرهنگی، رسانه‌ای، سیاسی، اقتصادی و آموزشی) تبیین می‌شوند. این تلفیق در سه سطح عملیاتی زیر محقق شده است:

۱. لایه همگرایی شاخص‌ها: در این سطح، شاخص‌هایی نظیر «سواد رسانه‌ای» و «تعلق هویتی» صرفاً مفاهیمی انتزاعی نیستند، بلکه به عنوان متغیرهای ورودی سیستم تاب‌آوری عمل می‌کنند. برای مثال، تضعیف شاخص «باورهای بومی» در مولفه فرهنگی، مستقیماً سیستم را از حالت ۱ (تاب‌آور) به حالت ۲ (نسبتاً بحرانی) سوق می‌دهد. در واقع، تاب‌آوری جامعه تابعی از ضریب نفوذناپذیری این مولفه‌های پنج‌گانه در برابر محرک‌های خارجی است.

1 Critical State

۲. لایه فرایندی و ساختاری: تلفیق در این بخش به معنای درک «زنجیره‌ی تخریب» است. زمانی که تهدید نرم در مولفه «رسانه‌ای» (اخبار جعلی) موفق عمل کند، به سرعت منجر به کاهش «اعتماد به نهادها» (در مولفه سیاسی) می‌شود. چارچوب پیشنهادی نشان می‌دهد که تاب‌آوری یک کل یکپارچه است؛ به گونه‌ای که بروز حالت «مستعد بحران» در مولفه اقتصادی، به صورت خودکار ظرفیت پایداری را در مولفه آموزشی و فرهنگی نیز کاهش داده و کل سیستم را به سمت نقطه بحرانی (حالت ۴) سوق می‌دهد.

۳. لایه خروجی و بازخورد: خروجی این تلفیق، دستیابی به مفهوم «تاب‌آوری هوشمند» است. برخلاف مدل‌های کلاسیک، در این الگوی تلفیقی، تاب‌آوری به معنای توانایی بازسازی معنایی و صیانت از مرزهای هویتی در حین فشار است. در واقع، جامعه‌ای تاب‌آور محسوب می‌شود که بتواند از شاخص‌های مولفه «آموزشی-علمی» (مانند تفکر انتقادی) برای خنثی‌سازی اثرات مخرب در سایر مولفه‌ها استفاده نماید.

بنابراین، چارچوب مفهومی این پژوهش ثابت می‌کند که تاب‌آوری در تهدید نرم، یک وضعیت ایستا نیست، بلکه یک تعادل پویا میان پنج لایه زیست اجتماعی است که در قالب حالت‌های چهارگانه تبلور می‌یابد.

بحث در مورد نتایج و کاربردها

چارچوب پیشنهادی این پژوهش که تاب‌آوری را در بستر تهدیدات نرم قرار می‌دهد، کاربردهای نظری و عملی متعددی دارد. در این بخش به بررسی عمیق این کاربردها، تحلیل پیامدهای آن، و مقایسه با رویکردهای موجود می‌پردازیم.

اول، این چارچوب خلأ نظری موجود در ادبیات امنیت را پر می‌کند. در حالی که مفهوم تاب‌آوری عمدتاً در زمینه بلایای طبیعی و حوادث فیزیکی مطالعه شده است، کاربرد آن در حوزه تهدیدات نرم تاکنون کمتر مورد توجه قرار گرفته بود. این پژوهش با پل زدن بین دو حوزه تاب‌آوری و تهدیدات نرم، دیدگاه جدیدی برای مطالعات امنیتی فراهم می‌آورد که می‌تواند به عنوان پایه‌ای برای تحقیقات آتی مورد استفاده قرار گیرد.

دوم، چارچوب پیشنهادی ماهیت پویا و تدریجی تهدیدات نرم را بهتر نشان می‌دهد. با تعریف چهار حالت مختلف تاب‌آوری (تاب‌آور، نسبتاً بحرانی، مستعد بحران، بحرانی)، این مدل به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا درک کنند که جوامع چگونه به تدریج از حالت تاب‌آور به سمت حالات بحرانی حرکت می‌کنند. این دیدگاه فرآیندی به جای رویکرد ایستای سنتی، امکان مداخله به‌موقع و پیشگیری از بحران را فراهم می‌آورد. همچنین این رویکرد به سیاست‌گذاران نشان می‌دهد که در هر مرحله چه اقداماتی باید انجام شود.

سوم، تلفیق مولفه‌ها و شاخص‌های چندبعدی تهدید نرم با حالت‌های تاب‌آوری، نگاهی جامع به پیچیدگی این تهدیدها ارائه می‌دهد. این رویکرد چندبعدی به محققان و سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا ارتباط متقابل بین ابعاد مختلف تهدید نرم (فرهنگی، رسانه‌ای، سیاسی، اقتصادی، آموزشی) را درک کنند. در واقعیت، این ابعاد به‌صورت مجزا عمل نمی‌کنند بلکه در تعامل با یکدیگر هستند و تقویت یا تضعیف یکی می‌تواند بر دیگری تأثیر بگذارد.

چهارم، این چارچوب امکان سنجش و ارزیابی کمی را فراهم می‌آورد. با تعریف شاخص‌های مشخص برای هر مولفه، امکان طراحی ابزارهای سنجش و ایجاد شاخص‌های ترکیبی برای ارزیابی تاب‌آوری کلی جامعه فراهم می‌شود. این قابلیت برای پایش مستمر و ارزیابی اثربخشی سیاست‌ها بسیار حیاتی است.

چارچوب پیشنهادی می‌تواند در سطوح مختلف (ملی، منطقه‌ای، محلی) و در دستگاه‌های مختلف (امنیتی، فرهنگی، رسانه‌ای) مورد استفاده قرار گیرد:

الف) ارزیابی و پایش مستمر: چارچوب پیشنهادی ابزاری برای ارزیابی منظم وضعیت تاب‌آوری جامعه در برابر تهدیدات نرم فراهم می‌آورد. با استفاده از شاخص‌های تعریف‌شده، سیاست‌گذاران می‌توانند به‌طور دوره‌ای (مثلاً سالانه یا فصلی) وضعیت هر یک از مولفه‌ها را سنجیده و نقاط آسیب‌پذیر را شناسایی کنند. این ارزیابی‌ها می‌تواند به شکل گزارش‌های منظم به تصمیم‌گیران ارائه شود تا تصویر روشنی از روند تحولات داشته باشند.

ب) سیستم هشدار زودهنگام: با تعریف چهار حالت مختلف تاب‌آوری، این چارچوب امکان ایجاد یک سیستم هشدار زودهنگام را فراهم می‌کند. زمانی که شاخص‌ها حرکت از حالت تاب‌آور به سمت حالت نسبتاً بحرانی را نشان می‌دهند، یک هشدار زرد صادر می‌شود. با ورود به

حالت مستعد بحران، هشدار قرمز فعال شده و اقدامات اضطراری آغاز می‌شود. این سیستم مانند یک سیستم ایمنی پیشرفته عمل می‌کند که قبل از وقوع فاجعه هشدار می‌دهد.

ج) اولویت‌بندی منابع و بودجه: با شناسایی مولفه‌ها و شاخص‌هایی که در حالت‌های بحرانی‌تر قرار دارند، دولت‌ها می‌توانند منابع محدود خود را به‌صورت هدفمندتر تخصیص دهند. این امر به بهینه‌سازی هزینه‌ها و افزایش اثربخشی سیاست‌های امنیتی کمک می‌کند. به عنوان مثال، اگر مولفه رسانه‌ای در وضعیت بحرانی است، بودجه بیشتری باید به تقویت رسانه‌های ملی و ارتقای سواد رسانه‌ای اختصاص یابد.

د) طراحی مداخلات هدفمند و متناسب: درک حالت تاب‌آوری هر مولفه به سیاست‌گذاران اجازه می‌دهد تا مداخلات متناسب با وضعیت طراحی کنند. برای مثال، مولفه‌ای که در حالت تاب‌آور است ممکن است فقط نیاز به برنامه‌های تقویتی و حفظ وضع موجود داشته باشد، در حالی که مولفه‌ای در حالت نسبتاً بحرانی نیازمند اقدامات پیشگیرانه است، و مولفه‌ای در حالت بحرانی نیازمند اقدامات اضطراری و بازسازی بنیادی است.

ه) ارزیابی اثربخشی سیاست‌ها: با استفاده از این چارچوب، می‌توان اثربخشی سیاست‌ها و برنامه‌های اجرا شده را ارزیابی کرد. مقایسه وضعیت شاخص‌ها قبل و بعد از اجرای یک سیاست، نشان می‌دهد که آیا آن سیاست موفق بوده است یا نیاز به اصلاح دارد. این قابلیت برای یادگیری و بهبود مستمر سیاست‌ها بسیار ارزشمند است.

و) هماهنگی بین‌بخشی: از آنجا که تهدیدهای نرم چندبعدی هستند، مقابله با آن‌ها نیازمند همکاری و هماهنگی بین دستگاه‌های مختلف است. این چارچوب می‌تواند به عنوان زبان مشترکی برای ارتباط بین وزارتخانه‌ها و نهادهای مختلف (فرهنگ، رسانه، آموزش، اقتصاد) عمل کند و هماهنگی بین‌بخشی را تسهیل کند.

برای درک بهتر مزایای چارچوب پیشنهادی، مقایسه آن با رویکردهای موجود ضروری است: رویکردهای واکنشی سنتی: رویکردهای سنتی به تهدیدات نرم عمدتاً بر پاسخ‌های واکنشی متمرکز بوده‌اند. یعنی پس از بروز بحران و آشکار شدن آثار تهدید، اقداماتی برای کنترل و مهار آن انجام می‌شود. این رویکرد معمولاً هزینه‌بر بوده و اثربخشی محدودی دارد زیرا تهدید نرم

به‌مرور زمان در بافت جامعه نفوذ کرده و ریشه‌دار شده است. مانند آتش‌نشانی که فقط پس از آتش‌سوزی وارد عمل می‌شود.

در مقابل، چارچوب پیشنهادی با تأکید بر مفهوم تاب‌آوری، رویکردی پیشگیرانه و فعال ارائه می‌دهد. به جای انتظار برای بروز بحران، این چارچوب امکان شناسایی زود هنگام نقاط آسیب‌پذیر و اتخاذ اقدامات پیشگیرانه را فراهم می‌کند. این رویکرد نه تنها از نظر اقتصادی مقرون‌به‌صرفه‌تر است، بلکه از نظر اجتماعی نیز آسیب‌های کمتری به جامعه وارد می‌کند. مانند سیستم ایمنی پیشرفته که قبل از وقوع حادثه هشدار می‌دهد.

رویکردهای تک‌بعدی: بسیاری از مطالعات موجود در حوزه تهدید نرم بر یک یا دو بعد خاص (مثلاً فرهنگی یا رسانه‌ای) تمرکز دارند. این رویکردها اگرچه عمق لازم را در بُعد مورد نظر ارائه می‌دهند، اما نمی‌توانند تصویر جامعی از تهدیدات نرم و تعاملات بین ابعاد مختلف آن ارائه دهند.

چارچوب این پژوهش با در نظر گرفتن پنج مولفه اصلی و شاخص‌های متعدد، نگاهی جامع‌تر و سیستمی به تهدیدات نرم ارائه می‌دهد که واقعیت پیچیده این تهدیدات را بهتر منعکس می‌کند. این نگاه سیستمی امکان شناسایی اثرات متقابل و چرخه‌های تقویت‌کننده یا تضعیف‌کننده بین ابعاد مختلف را فراهم می‌آورد.

رویکردهای کیفی محض: بسیاری از مطالعات موجود در حوزه تهدیدات نرم ماهیت کیفی دارند و فاقد شاخص‌های کمی مشخص هستند. این امر ارزیابی عینی و پایش مستمر را دشوار می‌سازد. چارچوب پیشنهادی با تعریف شاخص‌های مشخص، امکان توسعه ابزارهای سنجش کمی را فراهم می‌آورد که برای ارزیابی دقیق‌تر و پایش مستمر ضروری است. در نهایت، می‌توان گفت که ارتقای تاب‌آوری در برابر تهدیدات نرم، نه یک انتخاب، بلکه یک ضرورت راهبردی برای حفظ ثبات و اقتدار ملی در عصر پیچیدگی‌های امنیتی است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این پژوهش با ارائه یک ساختار تلفیقی، مفهوم تاب‌آوری را از بستر سنتی (سوانح طبیعی) خارج کرده و آن را در تاروپود ابعاد پیچیده‌ی تهدیدات نرم بازتعریف نموده است. یافته‌ها نشان

می‌دهد که تلفیق این دو مفهوم، تنها یک هم‌نشینی نظری نیست؛ بلکه به معنای بازشناسی «قدرت نرم» به مثابه «ظرفیت بازگشت‌پذیری اجتماعی» است. چارچوب پیشنهادی با ادغام متغیرهای سرمایه اجتماعی و فرهنگی در لایه‌های چهارگانه تاب‌آوری، نشان می‌دهد که چگونه یک جامعه می‌تواند از طریق بازسازی معنایی و تقویت هویت (به عنوان مولفه‌های تاب‌آوری)، ماهیت مخرب عملیات روانی و تهدیدات نرم را خنثی کرده و به یک پایداری پویا دست یابد.

همچنین، این پژوهش با شناسایی پنج مولفه اصلی تهدید نرم (فرهنگی-هویتی، رسانه‌ای-اطلاعاتی، سیاسی-اجتماعی، اقتصادی، و آموزشی-علمی) و شاخص‌های متعدد مربوط به هر یک، نگاهی جامع و چندبعدی به این تهدیدات ارائه می‌دهد. این رویکرد چندبعدی به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا پیچیدگی و ارتباط متقابل ابعاد مختلف تهدید نرم را درک کنند و سیاست‌های جامع‌تری را طراحی و اجرا کنند.

مزیت اصلی این چارچوب نسبت به رویکردهای موجود، ماهیت پیشگیرانه، نگاه جامع و چندبعدی، و قابلیت سنجش کمی آن است. در حالی که رویکردهای سنتی بیشتر واکنشی و تک‌بعدی بوده‌اند، چارچوب پیشنهادی امکان شناسایی زودهنگام، ارزیابی جامع و مداخله به موقع را فراهم می‌آورد.

بر اساس یافته‌ها و محدودیت‌های این پژوهش، پیشنهادات زیر برای تحقیقات آینده ارائه می‌شود:

۱. اعتبارسنجی تجربی: انجام مطالعات میدانی برای آزمون چارچوب پیشنهادی در زمینه‌های واقعی. این مطالعات می‌توانند از روش‌های کمی (پیمایش گسترده)، کیفی (مصاحبه عمیق و مطالعه موردی)، یا ترکیبی استفاده کنند. هر یک از این روش‌ها می‌تواند جنبه‌ای از چارچوب را بررسی کند و به اعتبارسنجی جامع آن کمک کند.
۲. توسعه سیستم سنجش کمی: طراحی و اعتبارسنجی ابزارهای سنجش برای هر یک از مولفه‌ها و شاخص‌ها، و تعیین آستانه‌های کمی برای تمایز بین حالت‌های مختلف تاب‌آوری. این کار نیازمند تخصص در روش‌شناسی پژوهش، آمار پیشرفته و روان‌سنجی است. همچنین می‌توان از روش‌های نوین مانند تحلیل عاملی تأییدی و مدل‌یابی معادلات ساختاری استفاده کرد.

۳. مطالعات طولی: انجام مطالعات طولی برای بررسی چگونگی تغییر وضعیت تاب‌آوری در طول زمان و شناسایی عوامل مؤثر بر انتقال بین حالت‌های مختلف. این نوع مطالعات می‌توانند الگوهای تحول را شناسایی کنند و به پیش‌بینی روندهای آینده کمک کنند. همچنین می‌توان نقاط بحرانی^۱ را که در آن‌ها سیستم از یک حالت به حالت دیگر می‌رود، شناسایی کرد.
۴. مطالعات تطبیقی بین‌المللی: بررسی تطبیقی تاب‌آوری در برابر تهدیدات نرم در کشورها و فرهنگ‌های مختلف برای شناسایی الگوهای مشترک و تفاوت‌ها. چنین مطالعاتی می‌تواند به شناسایی عوامل جهانی و محلی مؤثر بر تاب‌آوری کمک کند و امکان یادگیری از تجربیات موفق کشورهای دیگر را فراهم آورد.
۵. توسعه مدل‌های پویا: ساخت مدل‌های دینامیک (مانند پویایی‌شناسی سیستم‌ها یا مدل‌های عامل‌مبنا) برای شبیه‌سازی تعاملات بین مولفه‌های مختلف تهدید نرم و پیش‌بینی روندهای آینده. این مدل‌ها می‌توانند به درک بهتر مکانیزم‌های علی و حلقه‌های بازخوردی کمک کنند و سناریوهای مختلف را آزمون کنند.
۶. ارزیابی مداخلات و آزمایش‌های میدانی: طراحی و ارزیابی اثربخشی مداخلات مختلف برای ارتقای تاب‌آوری در هر یک از مولفه‌های تهدید نرم. استفاده از طرح‌های شبه‌آزمایشی یا آزمایشی می‌تواند به شناسایی مؤثرترین راهبردها کمک کند. همچنین می‌توان از رویکردهای نوآورانه مانند آزمایش‌های میدانی تصادفی استفاده کرد.
۷. تحلیل سطوح متعدد: بررسی تاب‌آوری در سطوح مختلف (فردی، خانوادگی، گروهی، سازمانی، جامعه‌ای و ملی) و تحلیل تعاملات بین این سطوح. درک اینکه چگونه تاب‌آوری در سطوح مختلف به یکدیگر مرتبط است و چگونه می‌تواند یکدیگر را تقویت یا تضعیف کنند، برای طراحی مداخلات چندسطحی ضروری است.
۸. تلفیق با فناوری‌های نوین: استفاده از فناوری‌های نوین مانند یادگیری ماشین، هوش مصنوعی و تحلیل شبکه‌های اجتماعی برای تحلیل داده‌های کلان، شناسایی الگوها و

1 Tipping Points

پیش‌بینی تهدیدهای نرم. این فناوری‌ها می‌توانند به پردازش حجم عظیم داده‌های رسانه‌ای و فضای مجازی کمک کنند و الگوهای پنهان را آشکار سازند.

۹. مطالعات بین‌رشته‌ای: همکاری بین محققان رشته‌های مختلف (جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، علوم سیاسی، ارتباطات، اقتصاد) برای بررسی جامع‌تر تهدیدهای نرم و تاب‌آوری. تهدیدهای نرم ماهیتی چندوجهی دارند و نیازمند نگاهی بین‌رشته‌ای هستند. تشکیل تیم‌های پژوهشی میان‌رشته‌ای می‌تواند به غنای نظری و روش‌شناختی تحقیقات کمک کند.

محدودیت‌های پژوهش

- این پژوهش با محدودیت‌هایی روبه‌رو بوده که باید در تفسیر یافته‌ها مد نظر قرار گیرد:
۱. ماهیت مروری-مفهومی: این مطالعه یک پژوهش مروری-مفهومی است و چارچوب پیشنهادی هنوز در عمل آزمون نشده است. اعتبارسنجی تجربی این چارچوب نیازمند مطالعات میدانی، جمع‌آوری داده از جوامع واقعی، و آزمون آماری فرضیه‌ها است. بنابراین، کاربرد عملی این چارچوب باید با احتیاط صورت گیرد تا در مواجهه با واقعیت‌های میدانی، اصلاحات لازم انجام شود.
 ۲. عدم ارائه معیارهای کمی دقیق: در این مرحله، معیارهای دقیق کمی برای تعیین آستانه‌های بین حالت‌های مختلف تاب‌آوری ارائه نشده است. برای مثال، این سؤال که چه مقدار کاهش در سطح اعتماد اجتماعی نشان‌دهنده انتقال از حالت تاب‌آور به حالت نسبتاً بحرانی است، نیازمند مطالعات تجربی گسترده و تحلیل‌های آماری پیچیده است.
 ۳. تمرکز بر جنبه‌های کلان: چارچوب پیشنهادی بیشتر بر سطح کلان (جامعه و کشور) متمرکز است و به جنبه‌های خرد (فردی و گروهی) کمتر پرداخته است. در حالی که تاب‌آوری در سطح فردی نیز اهمیت بسیاری دارد و می‌تواند تأثیر قابل‌توجهی بر تاب‌آوری کلان جامعه داشته باشد. این محدودیت نیازمند مطالعات تکمیلی در سطوح مختلف است.

۴. وابستگی به زمینه فرهنگی: مولفه‌ها و شاخص‌های تهدید نرم ممکن است در زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی مختلف متفاوت باشند. آنچه در یک جامعه به عنوان تهدید تلقی می‌شود، ممکن است در جامعه دیگر چنین نباشد. بنابراین، کاربرد این چارچوب در زمینه‌های مختلف نیازمند بومی‌سازی و تطبیق با ویژگی‌های فرهنگی-اجتماعی آن جامعه است.

۵. پویایی و تغییرپذیری تهدیدات نرم: تهدیدات نرم به سرعت در حال تحول هستند و ابزارها و روش‌های جدیدی پیوسته به آن‌ها اضافه می‌شود. به عنوان مثال، ظهور شبکه‌های اجتماعی و هوش مصنوعی، ابعاد جدیدی به تهدیدات نرم افزوده است. بنابراین، این چارچوب نیازمند به‌روزرسانی و تطبیق مستمر با تحولات فناوری و اجتماعی است.

قدردانی

با سپاس و تقدیر صمیمانه از استاد راهنمای گرامی، جناب آقای دکتر امامیان، که همواره با راهنمایی‌های ارزنده و پشتیبانی بی‌دریغ خود، مسیر این پژوهش را هموار ساخته و مشوقی ارزشمند برای اینجانب بودند.

فهرست منابع

- احمدزاده کرمانی، حمید و امین‌زاده گوهرریزی، بهرام. (۲۰۱۹). ارزیابی ابعاد تاب‌آوری شهری با استفاده از روش میانگین مجموع فواصل از حد بهینه (مطالعه موردی: منطقه ۹ شهرداری مشهد). فصلنامه علمی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری.
- احمدیان، عباس. (۱۳۹۴). تبیین ماهیت انواع نفوذ و رابطه‌ی آن‌ها با دستگاه چهار طیفی تهدید (سخت، نیمه‌سخت، نرم و مرکب و نفوذ نوین به مثابه یک راهبرد جایگزین تهدید). فصلنامه امنیت ملی، ۱۸ (۵)، ۹۸-۶۱.
- افتخاری، اصغر. (۱۳۹۱). امنیت نرم؛ رویکردی قدرت‌محور. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- بوزان، باری؛ ویور، اوله و دوویدل، جاپ. (۱۳۹۲). چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت. ترجمه علیرضا طیب. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- پوراحمدی، حسین و عزیزی، رادمان. (۱۳۹۱). تأثیر جهانی‌شدن سرمایه بر جنگ نرم علیه جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه علمی مطالعات انقلاب اسلامی، ۳۰ (۹)، ۲۸-۹.
- نای، جوزف. (۱۳۸۷). قدرت در عصر اطلاعات. ترجمه سعید میرترابی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- حبیبی، محمد و صبور، مجتبی. (۱۳۹۱). جنگ نرم و امنیت فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه امنیت پژوهی، ۱۱ (۴۰).
- خسروی، استعلاجی؛ پیری، عیسی و صباغی، مریم. (۲۰۲۲). تحلیل و ارزیابی تاب‌آوری بافت فرسوده شهری (محدوده مورد مطالعه: منطقه ۷ تهران). فصلنامه علمی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی.
- رفیعیان، مجتبی؛ رضایی، محمدرضا؛ علی‌پورهریر، اکبر و شایان، سیاوش. (۱۳۸۹). تبیین مفهومی تاب‌آوری و شاخص‌سازی آن در مدیریت سوانح اجتماع‌محور. فصلنامه مدرس علوم انسانی - برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۴ (۴)، ۱-۱۹.
- روانی، ن. م. ع. (۲۰۰۹). ابعاد تهدید نرم در استراتژی امنیت ملی آمریکا. فصلنامه دفاعی و امنیتی، ۲۱ (۶)، ۶۰-۲۴.
- روحي، محمدرضا؛ فیروزکوهی، محمود و حسینی، حسن. (۱۴۰۰). الگوی کاربست قدرت نرم در نفوذ فکری - فرهنگی غرب بر جریان روشن‌فکری دینی و نسبت آن با امنیت نرم جمهوری اسلامی ایران. دوماهنامه مطالعات قدرت نرم، ۱۱ (۲۷)، ۱۳۲-۱۰۳.
- زاهدیان‌پور، مهدی؛ رادان، مجتبی و جمشیدی، زینب. (۲۰۲۳). ارائه الگویی برای ارزیابی تاب‌آوری شریان‌های مواصلاتی جاده‌ای. فصلنامه علمی جاده.
- عامری، داوود. (۲۰۱۲). درآمدی بر مولفه‌های اساسی جنگ نرم. فصلنامه راهبرد فرهنگ، ۴ (۱۶)، ۳۳.
- عزیزی، مجتبی. (۱۴۰۱). دشمن‌شناسی و جنگ نرم از منظر نهج‌البلاغه. فصلنامه علوم زیست‌محیطی و دانش جغرافیا، ۴ (۲)، ۴۴-۵۵.
- عزیزی، مهدی؛ حیدری، رضا و رستمی، فرحناز. (۲۰۲۳). ارزیابی تاب‌آوری معیشتی بهره‌برداران نظام بیشه‌زراعی شهرستان پاوه در مواجهه با خشکسالی. مجله پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی.
- عقیلی، سیدوحید و مصطفوی، فرید. (۱۳۹۲). ماهیت تهدید نرم، ابعاد و ویژگی‌ها. دانشنامه حقوق و سیاست، ۱۹، ۲۵-۴۲.
- غیاثوند، ابوالفضل و عبدالشاه، مونا. (۲۰۱۵). مفهوم و ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی ایران. فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی، ۱۵ (۵۹)، ۱۸۷-۱۶۱.
- فرخی، مرتضی. (۱۳۹۰). مولفه‌های جنگ نرم در نبردهای آینده. فصلنامه مطالعات قدرت نرم، ۱ (۲).
- فلاحی، سیداحمد. (۱۳۹۴). شبکه‌های ماهواره‌ای و تلاش برای شکست گفتمان انقلاب اسلامی. فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۲ (۴۱)، ۸۷-۱۰۸.

- ماه‌پیشانیان، مهسا و روانی، م. م. ع. (۲۰۱۰). سلاح‌های رسانه‌ای آمریکا در جنگ نرم با جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه عملیات روانی، ۲۷ (۷)، ۱۸۳-۱۶۲.
- محمدی‌فر، نجات و روانی، ن. پ. م. ع. (۲۰۱۲). تهدیدات امنیت نرم در جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه آفاق امنیت، ۳۲ (۸)، ۱۱۷-۱۴۴.
- میرجلیلی، سیدحسین و بزرگی، وحید. (۲۰۱۸). بررسی شاخص ترکیبی تاب‌آوری اقتصادی ایران طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۴. فصلنامه راهبرد اقتصادی، ۷ (۲۶)، ۷-۳۴.
- نائینی، علی‌محمد. (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی تهدیدهای سه‌گانه سخت، نیمه‌سخت و نرم. فصلنامه راهبرد دفاعی، ۸ (۳۰).
- نائینی، علی‌محمد و ابراهیمی، خدیجه. (۱۳۹۲). جنگ نرم، مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی. فصلنامه مطالعات قدرت نرم، ۳ (۸)، ۷-۳۲.
- Cutter, S. L., Barnes, L., Berry, M., Burton, C., Evans, E., Tate, E., & Webb, J. (2008). A place-based model for understanding community resilience to natural disasters. *Global Environmental Change*, 18(4), 598-606.
- Cutter, S. L., Boruff, B. J., & Shirley, W. L. (2003). Social vulnerability to environmental hazards. *Social Science Quarterly*, 84(2), 242-261.
- Gallopin, G. C. (2006). Linkages between vulnerability, resilience, and adaptive capacity. *Global Environmental Change*, 16(3), 293-303.
- Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4(1), 1-23.
- Josef Joffe. (2001). Who's Afraid of Mr. Big? *The National Interest*, Summer.
- Klein, R. J., Nicholls, R. J., & Thomalla, F. (2003). Resilience to natural hazards: How useful is this concept? *Global Environmental Change Part B: Environmental Hazards*, 5(1), 35-45.
- Maguire, B., & Hagan, P. (2007). Disasters and Communities: Understanding Social Resilience. *The Australian Journal of Emergency Management*, 22(2), 16-20.
- Nye, J. S. (۲۰۰۴). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
- Price, M. (2012). Iran and the Soft War. *International Journal of Communication*, 6, 2397-2415.
- Rennick, S. A. (2010). The US Smart Power Approach. EAG Policy Paper, No. 8, January.
- Smit, B., & Wandel, J. (2006). Adaptation, adaptive capacity and vulnerability. *Global Environmental Change*, 16(3), 282-292.

